

El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe*

per Eva Serra

El meu propòsit en aquest breu article és revisar algunes de les afirmacions fetes per la historiografia catalana contemporània, o millor dit, per un dels seus representants més qualificats, Jaume Vicens i Vives,¹ a propòsit del plet remença amb l'estudi de les lleis catalanes del 1486 al 1599 i amb l'aportació d'alguna documentació concreta. Ben cert que aquest material documental és fràgil i hauria de ser complementat amb una anàlisi sistemàtica de l'aplicació efectiva d'aquestes lleis (notaries, tribunals) així com de la doctrina sorgida de la jurisprudència,² però malgrat que aquest és un camí encara per recórrer pacientment, no per això hem de deixar de fer una revisió a l'exacta significació de la sentència arbitral de Guadalupe per al conjunt pagès català. Entenc que és necessària aquesta revisió pel fet que la interpretació de la sentència del 1486 com una completa victòria pagesa³ ha servit per a considerar que Guadalupe encetava una etapa en la història del camp català socialment harmònica, sense contradiccions internes, que a la pràctica arribaria fins a la filloxera.

* Aquest article és un resum o extracte dels capítols IV i V (apartat I) de la tesi doctoral, inèdita, *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)* (Universitat de Barcelona, 1978).

1. Jaume VICENS I VIVES, *Ferran II i la ciutat de Barcelona (1479-1516)*, 3 vols. (Barcelona 1936-37); *id.*, *Historia de los remensas del siglo XV* (Barcelona 1945); *id.*, *El gran sindicato remensa (1488-1508). La última etapa del problema agrícola catalán durante el reinado de Fernando el Católico* (Madrid, CSIC, 1954).

2. Abans d'introduir-nos en el terreny notarial inèdit i manuscrit, caldria —per tal de centrar millor l'estudi del règim senyorial català un cop consolidat el nou equilibri sancionat per Guadalupe— estudiar a fons els textos aportats per juristes qualificats dels segles XVI i XVII. De fet, disposem de material important de jurisprudència catalana d'aquests segles que ha estat més utilitzat pels experts en dret civil que no pas pels historiadors. Sovint els historiadors fan ús de Tos i el citen, perquè la lectura d'aquest sempre és més fàcil que no pas llegir Solsona, Càncer, Peguera, Fontanella, Comes o Galí. Una lectura a fons d'aquests juristes seria un primer pas força important per a l'estudi de l'aplicació de les lleis i el dret senyorial al Principat de Catalunya i per a la familiarització amb el llenguatge, els models i els formularis dels establiments i en general de les relacions contractuals del camp català a l'època. En aquest sentit, potser caldria fer un primer esforç d'aproximació a propòsit dels juristes citats i les seves obres més significades, és a dir, Jaume CÀNCER, *Variarum resolutionum juris caesarei, pontificii et municipalis principatus Cathaloniae* (Barcelona 1626); Joan Pere FONTANELLA, *Tractatus de pactis nuptialibus sive de capitulis matrimonialibus* (Lió 1667); Geroni GALÍ, *Summa artis notariae* (Barcelona 1582); Lluís DE PEGUERA, *Illustrationis feudales et emphyteuticales* (Barcelona 1687); *id.*, *De laudemii* (Barcelona 1577); Francesc SOLSONA, *Stylus capibreviandi, cum quodam utili clausularum* (Barcelona 1547).

3. Ja Vilar matisa en certa manera aquesta victòria (Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, ps. 487-488).

Aquesta revisió es proposa, en primer lloc, situar quin fou el contingut real de les reivindicacions pageses en el curs del segle xv: ¿només llibertat personal i possessió continuada i ampliada del predi agrícola o bé també liquidació, juntament amb les càrregues servils, dels drets senyorials o feudals? ¿En la lluita que la pagesia manté en el curs del segle xv, pot ser destriada la lluita contra els mals usos de la lluita contra els drets i censos dependents de la terra? ¿Les guerres del xv foren guerres remences o guerres pageses?

Per part dels pagesos, la confusió entre ambdós aspectes és bàsica per a l'impuls del mateix moviment. Segurament és a partir d'aquesta confusió que hom ha d'interpretar l'aixecament dels Sala i del Vallès el 1484. La unificació de la lluita entorn d'un programa no estrictament remença, en la mesura que incloïa no solament les reivindicacions enfront de la categoria servil, sinó també les reivindicacions enfront del sistema feudal que operava damunt de la terra, degué ser segurament l'element clau per a estendre la lluita i establir una connexió geogràfica àmplia, que anava des de l'Empordà, la Selva, les planes de Girona i Vic i les Guillerries fins al Vallès, el Maresme i el Baix Llobregat.

Des del 1450⁴ ja el programa pagès inclou no solament la redempció dels mals usos, sinó també la liquidació dels drets senyorials o feudals que pesaven damunt la terra, alguns de caràcter general, uns altres de caràcter més local.

Això explica per què molts elements pagesos que s'adheriren a la insurrecció dels Sala de Montornès del Vallès no fossin remences. La mateixa sentència de Guadalupe remarca en més d'una ocasió la presència d'aquests sectors pagesos no estrictament remences en la revolució.⁵

Vicens i Vives havia qualificat de «problema vidriós» el fet de la confusió entre càrregues servils i drets senyorials, sense anar més enllà ni extreure'n totes les conseqüències, és a dir, el caràcter revolucionari d'aquest fet. El sentit profund de la lluita contra la percepció dels censos i les prestacions que pesaven damunt la terra era l'amenaça a la renda, o millor dit, a la propietat feudal i, en definitiva, un atac directe al sistema feudal.

Evidentment, el rei no podia arbitrar cap solució que posés en qüestió el sistema feudal. La concòrdia podia passar per la liquidació definitiva de la remença i els mals usos mitjançant una fórmula de redempció, però sempre sobre la base del manteniment dels censos i drets acostumats que pesaven damunt la terra.

L'adhesió pagesa als Sala, al meu entendre, cal atribuir-la no a l'acció repressiva generalitzada i sense discriminacions practicada pel lloctinent —com opinava Vicens i Vives—,⁶ sinó a l'adhesió a un programa pagès que integrava el rebuig global al sistema feudal.

Per a situar millor les guerres pageses del segle xv, no solament s'hauria de tenir en compte el problema de la major o menor capacitat econòmica dels pagesos, sinó també les diferències feudals entre pagesos, és a dir, les variants

4. VICENS VIVES, *Historia de los remensas...*, ps. 76, 80-81, 97, 102 i 130; Santiago SOBREQÜÉS I VIDAL, *La política remença de la monarquia en temps d'Alfons el Magnànim, La guerra civil catalana del segle XV*, vol. I (Barcelona 1973), ps. 11-37.

5. *Pragmáticas y otros drets de Catalunya compilats en virtut del cap. de cort XXIV de las cortis per la S.C. y reyal majestad del rey don Philip. Lib IV. De hòmens propis. e de remensa*, tit. XIII, 2. Ferrando segon en la sentència arbitral dada en Guadalupe a 21 de abril 1486, ps. 126-137; també VICENS VIVES, nota 4, apèndix II, ps. 356 i 362.

6. VICENS I VIVES, *Historia remensa, siglo XV*, ps. 150-151.

locals en el terreny del règim feudal. Aquest tema permet de situar les qüestions derivades de la globalitat o parcialitat reivindicativa de la lluita pagesa. Si de cas, la «intencionalitat» de «confusió» o «no intencionalitat» de «confusió» d'ambdós tipus de drets implica o porta implícit un contingut diferent de la lluita.

En relació amb els drets alodials o derivats del domini directe o propietat eminent el rei, l'home considerat per Vicens com el protector dels pagesos, participa plenament de la condició de representant objectiu dels interessos nobiliaris, i en cap cas no es mostrà disposat a atacar les rendes senyorials ni a admetre que els pagesos adoptessin formes de lluita militar pròpies. Vicens i Vives mateix diu que el rei, *«ante la inminencia de una acción guerrera, deja en toda libertad al lugarteniente para que acabe con el movimiento remensa armado, pero insiste en que se trabaje todavía para el compromiso. Su mente —diu Vicens i Vives, referint-se al rei— no se obscurece, sea cualquiera el resultado de la lucha que se avecina no le privará de distinguir las necesidades del agro catalán, de las exigencias turbias de una minoría de agitadores remensas»*.⁷

Per a Vicens, doncs, el programa reivindicatiu global, és a dir, aquell que posa en qüestió el mateix règim feudal i que és defensat per una acció militar pagesa, és a dir, l'estratègia revolucionària dels Sala, és qualificat d'«*exigencias turbias de una minoría de agitadores remensas*».

Però cal dir que, sense penetrar en l'anàlisi d'aquestes «*exigencias turbias de una minoría de agitadores*», poc podríem avançar en la comprensió i situació de la dialèctica pagesos/senyors que tingué lloc durant els segles XVI i XVII, perquè precisament aquesta dialèctica té com a base els drets alodials (censos i prestacions diverses a què era sotmesa la terra) que el pagès havia de pagar a la propietat eminent.

Hem de recordar que ja durant la lluita remença, el rei Alfons el Magnànim havia suspès provisionalment la prestació dels mals usos i servituds (5 d'octubre de 1455), i cal recordar la interpretació que els pagesos donaven a la sentència del rei Alfons.⁸ Si més no, l'anul·lació que en féu Ferran II el 1481 en un capítol de cort és explícita en mostrar la interpretació que feren de la llei els pagesos i permet de verificar aquesta actitud de pràctica de «confusió» que hi ha en l'arrel de la revolució pagesa del segle XV català, pràctica que les concessions reials en aquesta matèria que hagueren de fer Joan II o els monarques «intrusos» per tal de contrarestar les condicions de guerra contribuïren a reforçar.⁹

La mateixa sentència de Guadalupe precisament s'encarrega també d'informar-nos que d'un quant temps ençà certs pagesos havien deixat de pagar els drets dependents de la terra. El rei havia rebut la súplica dels senyors perquè manés l'obligatorietat de pagament dels drets alodials, i la sentència explícita aquesta súplica sense deixar de consignar que aquesta qüestió havia donat lloc a lluites aferrissades. El rei aprofità la sentència per a afirmar els drets del pagès, però també per a confirmar els drets feudals dels senyors: jurisdiccions, homenatge, drets derivats de la senyoria directa, tot és refermat per la sentència.

Encara la sentència arbitral confirma, quan les capbreuacions en provin l'exis-

7. *Id.*, ps. 203-205.

8. Vegeu la nota 4.

9. Santiago SOBREQÜÉS, *La política remença de la monarquia en temps d'Alfons Magnànim, La guerra civil catalana del s. XV*, vol. I (Barcelona 1973) ps. 11-39; *id.*, *La liquidació de la guerra civil, La guerra civil catalana del segle XV*, vol. II (Barcelona 1973), ps. 331-354.

tència, l'obligació del pagès a participar en les obres de castells i a pagar un conjunt de servituds que no formen part dels sis mals usos, però que si el pagès no pot demostrar que li han estat imposades amb cautela i engany, haurà de continuar pagant.

La lectura detallada de la sentència arbitral de Guadalupe confirma tant la liquidació dels mals usos com la consolidació del règim feudal català, i hom té necessitat de refermar-lo o redefinir-lo perquè aquest s'ha sentit amenaçat. De fet, ha calgut la derrota militar pagesa per tal de fer viable la «via del compromís». ¿Encara cal afirmar que el mateix compromís no hauria existit sense guerra pagesa?

El règim feudal català abans de Guadalupe

Per a reforçar la revisió del caràcter ambivalent de la sentència del 1486 m'ha semblat que podria ser útil aportar l'exemple de quatre variants per a situar les condicions concretes del règim feudal català abans de la sentència. Tres són del Vallès i un del Bages, i són força eloqüents per a entendre que per a aquells homes el combat contra els drets dependents de la terra no podia pas ser un factor subsidiari de la seva lluita. És per això que en faig una sumària descripció i pretenc usar-los com a demostració que els pagesos del segle xv lluitaren plenament contra tots els drets feudals i que el 1486, en la mesura que referma aquest règim, és també una victòria nobiliària.

Les tres mostres del Vallès (Sentmenat, la Roca i la parròquia de Sant Llorenç Savall, dins la qual hi havia el castell de la Pera) potser foren localitats de condició remença —ja hi haurà ocasió de matisar aquesta consideració—; de tota manera, totes tres localitats figuren a la llista de focs contribuents de talls de la taula del Vallès.

L'exemple de l'actual comarca del Bages (castell de Fals o Falchs, terme municipal de Fonollosa), a l'antiga vegueria de Manresa, no es pot considerar de remença.

Els quatre casos ens han arribat a través de còpies dels segles xvii i xviii, extretes de capbreus o documents anteriors a la sentència, sempre desenterrats a propòsit de plets o conflictes entre senyors i pagesos. La vigència de la documentació anterior a Guadalupe, si més no, ja és un fet prou significatiu.

El castell de la Pera,¹⁰ del Vallès Occidental, l'any de la capbreuació (1328) era dels Marquès. En aquesta capbreuació consten 55 confessions pageses. Cap pagès no manifesta explícitament la condició de remença. Setze fan constar ésser «*homines proprii et solidi*», condició que no significa l'adscripció a la gleba, ja que la condició de propi i soliu suposa una relació per raó de la propietat que el pagès usufructua, però en cap cas la relació no permet de suposar una obligació personal a residir en un lloc o una població determinada. La mateixa sentència del 1486 aclareix, en fixar l'homenatge, que si el pagès pot estar obligat a aquest, només ho està en raó de la propietat que usufructua i no pas per les seves persones; poden marxar, doncs, sempre que vulguin, si bé la propietat del pagès que marxi quedarà al cap de tres mesos a disposició del senyor.

Sobre 55 confessions, hom registra 41 masos. Segurament en el seu origen

10. ACA, A.S., lligall 0.288.

cadascun d'ells eren unitats d'explotació independents; el document del 1325 sembla deixar entreveure una certa concentració: sis d'ells formen dues unitats d'explotació de tres masos cada una, i 18 formen nou unitats de dos. Les confessions enregistren, a més, al costat dels masos, l'existència de més d'un centenar de parcelles o peces de terra posseïdes pels propietaris dels masos o per pagesos sense mas.

Les prestacions a què estan sotmesos els 55 confessants són: censos en espècie: espelta (37,9 q), ordi (30,1 q), blat (28 q), forment (20,7 q), formatges per Pasqua de Resurrecció (37), ous —la major part especifiquen que és per dret de pastura— (60), gallines per Nadal (63), capons per Nadal (5), lloçols en blat (29,6 q) i en vi (92 1/2 quarters); quístia en vi (20 quarters); censos en diner, generalment per Nadal (23 lliures 18 sous 2 diners). Encara les confessions enregistren un altre tipus d'entrades fixes en espècie —mel (1 quart), feixos de palla (11 1/2), cèrcols d'alsina (molt possiblement cèrcols per a bótes o barrils de vi) (4)— i prestacions de treball. Les obligacions en feines agrícoles o serveis personals es redueixen a joves —és a dir jornades de llaurar— (13 1/2) i jornals d'home (8) —dels quals s'explicita que un és de bracer, un de cavar i un de batuda.

Finalment, hi consten també prestacions de parts o deduccions proporcionals de collita, concretament moltes parcelles de masos o parcelles independents paguen tasca i braçatge, sembla menor proporcionalment l'extensió de terra que paga delmes i primícia. Un mas paga delme de bestiar i un altre delme d'aviram.

En el conjunt de les 55 confessions només figuren quatre conversions: un 1/5 de la verema que paga una vinya ha estat convertit en 26 (diners) de tern, el braçatge d'una peça de terra és mudat en dues gallines, la tasca i braçatge d'una peça de terra convertides en un sou i, finalment, els censos en espècie d'una unitat formada per la concentració de 3 masos —2/12 q de blat, 1/2 q d'espelta, 4 sisens de forment (mesura de Sabadell) i 1 q de blat i 2 quarters de vi per lloçols— han estat convertits o reduïts a 7 sous 4 diners de tern.

Per als Marquès la mateixa operació de la capbreuació del 1323 degué ser una important font d'ingressos. Els elements que ens ofereix la còpia no són prou explícits, però sembla que es pot interpretar que, de retruc, els pagesos hagueren de demanar a Francesc Marquès, aleshores senyor del castell, un establiment emfitèutic com a garantia d'estar en possessió dels seus respectius masos (precarí). En concepte de nous establiments —que foren 43 en total—, o millor dit, com a retribució al senyor pel fet d'haver-los confirmat en el mas, els pagesos pagaren 36 lliures 18 sous 6 diners, una suma força important per a Francesc Marquès. És una prova més del paper que el dret arbitrari de la capbreuació tenia en la lluita de classes sostinguda entre la pagesia i el règim feudal o senyorial català.

L'observació d'aquestes confessions sembla indicar la no presència de remences al si de la comunitat pagesa del terme i no hi consta tampoc cap presència de mals usos, però, en canvi, confirma un règim feudal poderós assentat sobre drets de caràcter alodial i jurisdiccional derivats del domini directe o la propietat eminent i segurament de la condició d'emfiteutes dels pagesos, drets tots ells ratificats a Guadalupe.

El castell de la Roca¹¹ del Vallès Oriental en el moment de la capbreuació

11. ACA, A.S., 1.112.

(1352) pertanyia també als Marquès. Tenim notícia que els homes de la Roca havien tingut serioses friccions amb el seu senyor¹² el 1283, a propòsit de les seves obligacions alodials i jurisdiccionals, i en el curs dels segles XIV i XV fou una font constant de conflictivitat entre veïns i senyor la jurisdicció del terme. Els veïns lluitaven per la jurisdicció reial —que compraren més d'un cop— i a la qual deien tenir dret, i el senyor no estava disposat a perdre el mer i mixt imperi sobre els seus vassalls. Així les coses, el 1352 s'obrí un procés de capbreuació. El capbreu consta de cent sis confessions.

Sobre 106 confessions, es poden registrar 72 masos, tres dels quals formen una unitat d'explotació i 12 formen 6 unitats d'explotació de dos masos cadascuna. Les confessions, a més, enregistren al costat dels masos l'existència de més d'un centenar de parcelles o peces de terra posseïdes pels propietaris dels masos o per pagesos sense mas.

Dels 106 confessants, 62 fan constar ésser «*homines propii solidi et affocati*», i un només confessa la seva obligació de prestar homenatge. Les prestacions a les quals estan sotmesos els 106 confessants són censos en espècie: forment (92 1/2 q, mesura vella de la Roca i mesura de Granollers), ordi (84 1/2 q, mesura vella de la Roca), espelta (169 1/4 q, mesura vella de la Roca i algunes quarteres, mesura de Granollers), gallines (88 1/4), capons (39), perdius (1), formatges (22 1/2 per pastura i en el cas de posseir bestiar), glans (14 1/4 q cada dos anys), oli (16 1/4 quarters cada dos anys), ous (141). Censos en diner: 32 lliures 1 sou 4 1/2 diners i 1 morabatí. Encara les confessions registren altres tipus d'entrades fixes en espècie i prestacions de treball: pebre (1 sou), feixos de palla (3 1/2, 1 1/2 dels quals en diner); censos per la ferreria, és a dir lloçols: garbes de blat per agullons (29 q), ordi (35 q), espelta (4 q), faves per corrans (5 còps de faves per corró=130 còps), temples de porc (26; de fet, hom podia pagar-los amb espècie o amb diner, pagant aleshores 4 diners per temple; així, aquesta prestació pot ser entesa com a 26 temples de porc o 104 diners, és a dir, 8 sous 8 diners), vi (31 quarters most i remost, 11 sumades de verema o 3 ll 6 sous, 2 1/2 portadores de verema o bé 7 sous 6 diners, 2/3 d'una sumada de verema, 2 portadores de verema i 1 sou 4 diners per vi), ous (61), guaites (39), jornals d'obres al castell (84 fets per 14 pagesos); joves (26 fetes entre 14 pagesos, 3 joves es paguen en diners), jornals (2 per tallar canya), serveis de resclosa del molí i el rec (5 pagesos), obligació de donar verdures, llenya i herba en cas de visita dels senyors, que suposava cobrir les necessitats del senyor, la família i les seves cavalcadures.

De l'observació del capbreu de la Roca no podem concloure amb seguretat l'existència o no de remences en aquell domini. La presència del castell a la llista de focs contribuents de talles de la taula del Vallès pot ser una pista en el sentit positiu. El persistent desig dels homes de la Roca de la redempció jurisdiccional, quan hi ha historiadors que han afirmat la poca disposició remença a semblant operació —en les seves condicions no els reportava cap avantatge—,¹³ pot ser

12. Francesc CARRERAS I CANDI, *Lo castell de la Roca del Vallès* (Barcelona 1895), ps. 24-26.

Id., notes 12 i 13, i també M. Teresa FERRER I MALLOL, *El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV*, «Anuario de Estudios Medievales», 7 (Barcelona 1970-71), ps. 357-370, 462.

13. M. T. FERRER, *op. cit.*, ps. 432-436.

una pista en sentit negatiu. Tot plegat obligaria a reflexionar de nou entorn de la condició d'*affocati*. Històricament als mers *affocati* s'intenta de fer-los extensius abusivament els mals usos. Així es desprèn de la pragmàtica de la reina Maria (1449), que volia assimilar els remences amb els homes propis, solius i afocats, fent extensius abusivament els mals usos sobre aquests darrers. Hom no pot entendre la condició d'*affocati* com a sinònim de remença, però el seu ús obliga a recordar que, si bé a la segona meitat del segle XIII la veu *affocati* no indica sempre servitud de la gleva, també és veritat que a poc a poc s'utilitza en una accepció cada vegada més pejorativa per a la situació social del pagès. Aquest fet va acompanyat d'un procés simultani de confusió entre el mas i la servitud de la gleva, i demostra que les relacions entre el senyor i el pagès cada vegada tendien més a establir-se a través del predi, de manera que els segles XIV i XV la tendència havia portat a un fenomen de confusió entre remença, càrregues servils i drets senyorials¹⁴ en el mas el que significava que el pagès no disposés d'una condició legal clarificada. Aquesta situació permetia l'avenç arbitrari de les ambicions feudals, i sovint el canvi de contingut real de les accepcions que definien el vassall, i entre elles la d'afocat. La diferència entre afocat i remença és que aquell podia abandonar el predi sense redimir-se. En el cas que ens ocupa, una sentència del 1283, emesa arran de la fricció dels pagesos amb el seu senyor del mateix any, ja havia estipulat una obligació en aquest sentit que, en definitiva, comporta una subjecció, però amb el dret a redimir-se, dret del qual no sempre disposava el pagès. Un dels problemes del remença dels segles XIV i XV era precisament la seva incapacitat per a aconseguir la redempció. Aquesta, de fet, depenia de la voluntat i el beneplàcit del senyor, ja que no hi havia cap disposició legal que n'estipulés les condicions i la forma d'aconseguir-ho. Aquest no sembla ser el cas dels pagesos de la Roca. L'ambigüitat de contingut de les accepcions complica enormement l'escenari, però ens situa molt bé en relació amb la complexitat real que el programa pagès pretenia resoldre, sense admetre clarificacions legals que permetessin consolidar les antigues càrregues feudals fos quin fos el seu origen.

De l'observació detallada de les confessions també val la pena destacar, si bé el procés no té encara una dimensió gaire considerable, el pas dels censos en espècie a censos en diner, fenomen destacat per Hinojosa com a propi dels segles XIII i XIV. Concretament, en el cas que ens ocupa n'hi ha alguns exemples; així és el cas d'algunes joves, de la prestació d'alguns feixos de llenya i de la prestació de temples de porc. Hom pot comprovar, a més, la barreja dels drets alodials amb els drets de la senyoria del castell. Aquest fet també succeïa en el cas del castell de la Pera examinat anteriorment, però la barreja d'ambdós tipus de drets no fou pas aclarida per la sentència de Guadalupe.

Per al cas de Sentmenat no dispo de cap capbreu anterior al procés de capbreu que sofrí el domini al final del segle XVI, però sí de documents notariais del XVII, que donen referències¹⁵ de l'etapa anterior a les guerres pageses. Aquestes notícies informen de l'existència d'una pagesia en la condició en la seva major part d'«*homines proprii solidi et affocati*» —ens trobem amb un cas si-

14. Vicens i VIVES, nota 4, ps. 30-41.

15. ACA, A.S., 1.208. B. 44; Eva SERRA, *La societat rural catalana del segle XVII: Sentmenat, un exemple local del Vallès Occidental (1590-1729)*, tesi doctoral inèdita (Universitat de Barcelona, 1978), vol. II, apèndix IV-3.

milar al de la Roca—, i la seva submissió com a mínim a tres dels sis mals usos redimits amb la sentència del 1486, concretament la intestia, l'eixorquia i la cugúcia, que de tota manera són econòmicament, i potser jurídicament, negligibles al costat de la mecànica senyorial que dominava el terme.

Un document del 1670 inclou un extracte d'una concòrdia acordada el 1333 entre els Centelles barons del terme de Sentmenat i els Sentmenat, en aquesta data només castllans del terme. L'extracte, si bé no conté la precisió d'una capbreuació, indica allò que els Centelles i els Sentmenat rebien dels veïns de la localitat per les seves respectives titulacions. El document és vàlid per al nostre propòsit pel fet que els Sentmenat el 1380 obtingueren la senyoria del castell per nou mil lliures. En el moment de la sentència els Sentmenat ja n'eren també els senyors, i allò que es diu el 1333 és el que la pagesia pagava en el curs de les guerres pageses del segle xv. La baronia posseïa la jurisdicció criminal amb el mer i mixt imperi, amb el dret d'exigir la prestació del sagrament i homenatge. Els homes de Sentmenat eren homes propis, afocats i emfiteutes del baró i pagaven censos, terços, lluïsmes o foriscapis al baró, i estaven subjectes a tres mals usos: intestia, eixorquia i cugúcia. El baró també tenia drets i emprius sobre els boscos i pastures del domini, en concret dret de llenya i de pastura i, finalment, els drets decimals damunt les collites, el bestiar, els vellons i els formatges dels pagesos del terme. El castlà i la jurisdicció civil del terme rebia lloçols i tenia el dret a la participació pagesa a les obres dels murs forans del castell, tenint en compte la condició de castell termenat, i els derivats de l'exercici de la justícia. Suposant que aquest document del segle xvii reculli fidelment el del tres-cents, hom pot pensar que la sentència de Guadalupe degué afectar molt parcialment els pagesos del terme. Els barons-castllans de Sentmenat, després del 1486, continuaren rebent els mateixos drets, llevat de la intestia, l'eixorquia i la cugúcia. Encara podríem afegir que les lluites antisenyorials que tingueren lloc entre el 1568 i el 1600 a Sentmenat acabaren amb una redefinició dels drets i/o obligacions que, gosaria dir, significa la cristallització del règim feudal a la localitat en unes dates tan endarrerides com les de 1591-1600.

L'activa participació del Vallès a les guerres pageses del segle xv i l'incendi del castell de Sentmenat s'ha de vincular a una mobilització de la pagesia per uns motius no estrictament remences i per un programa pagès de liquidació total del règim feudal. En el conjunt de drets que pesen damunt els pagesos de Sentmenat no hi ha el remença, i només hi figuren uns quants mals usos; així doncs, la caracterització dels pagesos de Sentmenat, d'una banda no passa per uns trets estrictament remences, i de l'altra no sembla pas que la sentència del 1486 els alliberés d'una part substancial de les seves obligacions. Tot plegat convida a reforçar la tesi d'una participació activa en la causa remença sobre la base d'un programa ampli antifeudal.

El castell de Fals o Falchs, situat a la cruïlla que obria i tancava el pas del camí ral de Barcelona a Cardona, al Bages, pertanyia als Cardona, però l'any de la capbreuació (1303), Ramon Falcó, vescomte de Cardona, féu concessió del castell a Guillem i Bernat de Fals, i aquest darrer obrí el procés de capbreuació. El capbreu consta de seixanta-nou confessions; en aquestes, cinquanta-dos pagesos són posseïdors de masos, i els altres 17 ho són de peces o parcelles de terra. Les prestacions a les quals estaven sotmesos eren censos en espècie fixos: 183 dotzenes i 1/2 i 3 q 1 quartà de gra meitat ordi meitat civada en temps de les messes, ous per Pasqua de Resurrecció (82), gallines (59), gallines per censos

de cases (20), gallines en concepte de guiatge (8), perdius (3), pollastres (2, l'un pagat amb 4 diners), feixos d'herba del maig (39), feixos de palla en temps de les messes (35), feixos de llenya a l'hivern (34), vi (7 mitgeres i 2 quarters), pernes o pernils per Carnestoltes de 7 ll de pes (8 i 1/2), unes altres tres pernes (convertides 1 en dos sous 8 diners, una altra en 3 fogasses, de mida i pes segons el preu del forment, i la darrera en una mitgera de vi), 1 cuixa de vaca (pagada amb 8 diners), caps de bestiar jove, de 2 a 3 anys, cada quatre anys, molt possiblement bous i cavalls (41), diners a canvi d'anyells, sense especificar, però, el nombre de caps de bestiar, bé que possiblement es tracta de 17 caps (5 sous 7 diners), censos en diner (13 sous 3 diners: 16 diners, especifica, són per censos de cases i 1 diner per un colomar), serveis personals de treball: joves (36) i tragins (36), drets proporcionals a la collita anualment variables: tasca a la vuitena en dues peces de terra, fogasses dinals o pes variable segons el preu del forment de l'any (32).

La relació de prestacions del capbreu del 1303 no indica l'existència ni de remences ni de mals usos. No trobem cap exemple de concentració de masos, i més aviat sembla escassa la parcel·lació del territori i és molt equilibrada la relació nombre de masos/nombre de pagesos, cosa que no sembla tan evident —com s'ha pogut apreciar— en les capbreuacions dels territoris dels castells de la Pera i de la Roca del Vallès. Possiblement això es pot explicar no solament per l'àrea històrico-geogràfica concreta d'economia ramadera i de densitat demogràfica més dèbil, sinó també pel moment cronològic de la capbreuació anterior al «mal any primer» (1333), és a dir, anterior al tomb demogràfic de la societat catalana, i en aquest sentit amb una relació més equilibrada entre unitat familiar i unitat d'explotació.

En el cas que ens ocupa, les conversions en diners de censos fixos en espècie ja han fet la seva aparició, però encara la situació és molt tímida. Tot i que el fenomen s'estengué sobretot al final del segle XIV, aquesta ja havia començat a les primeres dècades del segle. En el cas de Fals es pot apreciar amb algunes prestacions de bestiar de llana i aviram i pernes o pernils.

Fals fa l'efecte de trobar-se situat en una zona on la pastura i el bestiar (prestacions d'herba i bestiar) eren la base de la producció més que no pas els conreus, i malgrat que la vegueria de Manresa fou zona de conflictivitat pagesa el segle XV, no sé si els homes de Fals hi participaren. El que hom pot suposar, de tota manera, és que la sentència no degué afectar-los.

A la vista dels nostres exemples podem concloure que, si d'una banda és possible fer una valoració positiva de la sentència en el terreny de la pèrdua de capacitat del baró a controlar els desplaçaments de la pagesia (el baró perdía porcions de control sobre la mobilitat pagesa) i en el terreny de l'ampliació del mas a favor del pagès (alguns pagesos incorporaren masos rònecs a la propietat emfitèutica), en canvi no es pot afirmar el mateix en relació amb els mecanismes de coacció extraeconòmica i en relació amb el volum de l'excedent que la noblesa (laica o eclesiàstica) continuava extraient de la pagesia per raó dels drets dependents de la terra. L'extracció d'excedent és el terreny de lluita dels segles XVI i XVII, i el marc institucional català vetllà profundament per la vigència, i si calia l'enduriment dels drets dependents de la terra.

La protecció del règim feudal català

Tota la legislació posterior a Guadalupe, segregada per les constitucions, capítols de cort o pragmàtiques reials del segle XVI, té com a objectiu la defensa del sistema ratificat el 1486 a Guadalupe.

L'aparell legislatiu català pren la forma de mesures de vigilància i mesures preventives i protectores encaminades a la defensa o enduriment del sistema feudal. Aquestes mesures se centren en dues qüestions fonamentals: el control de les alienacions de terra sota dependència senyorial i el control del pagament de les deduccions de la collita. Són establertes mesures de control entorn de les transferències de terres per tal que aquestes no siguin fetes fraudulentament —sense coneixement del senyor—, cosa que suposa pèrdua del lluïsmes. Per tal que no minvin els interessos del senyor alodial s'insisteix que les transferències o alienacions portin la signatura del senyor directe. Les mesures de control sobre les deduccions de la collita són establertes amb la finalitat de prevenir el frau pagès i garantir el pagament al senyor d'aquestes diverses deduccions de la collita anual.

Les fonts jurídiques són insistents en la preocupació per polir la normativa, tant en relació amb les alienacions de béns com en relació amb els pagaments de deduccions, de collites, i especialment els delmes, que eren tant en mans de laics com d'eclesiàstics, o més. La insistència en el tema permet de suposar —suposició que és força difícil de documentar en concret— l'existència de fórmules de frau com a pràctica quotidiana de resistència al sistema per part dels pagesos.

La preocupació pel frau pagès en les alienacions de terres és present ja a les constitucions de Catalunya des de començaments del segle XIII,¹⁶ fos quin fos el tipus de traspàs o contracte, però la persistència en el tema permet de suposar reincidències de frau constants en connivència amb el personal notarial.

El 1510 fou explicitada a Montsó per part de l'estament eclesiàstic una queixa en aquest sentit, que donà lloc a una pragmàtica reial que penalitzava els notaris que cursaven contractes sense la signatura del senyor alodial o directe.¹⁷

En relació amb el control senyorial de les transferències, el 1520 foren aprovats una constitució i un capítol de cort encaminats també a contrarestar els fraus en les alienacions. La constitució pretén de frenar l'acció dels notaris que lliuren contractes de venda sense la signatura del senyor de l'alou, senyal que la pragmàtica del 1510 a penes era respectada. L'amenaça en relació amb aquestes actituds és dura i consisteix en la privació de l'ofici.¹⁸ El capítol de cort pretén d'establir una normativa per a noves situacions en el cas dels establiments fets per emfiteutes, els quals —segons el capítol— fan establiments a tercers exigint entrada i estipulant una quota de cens superior a la que ells paguen als senyors directes o aloers, i en canvi pretenen que d'aquesta quota o cànon i d'aquesta entrada no han de pagar lluïsmes, foriscapi ni terç. El capítol resol la

16. *Libre IV. De las constitutions de Cathalunya.* De dret emphyteotic, luysmes y foriscapis, títol xxxi, i, Pere Primer en Barcelona, any 1210, cap. únic. ii, Pere Ters en la cort de Cervera, any 1359, cap. iii.

17. *Libre IV. De las prag. y altres drets de Cathalunya.* 2. Ferrando segon en lo privilegi concedit al Sament eclesiàstic dat en Montsó, ha 2 de setembre 1510, cap. i.

18. *Libre IV. De las constitutions de Cathalunya.* De dret emphyteotic, luysmes y foriscapis, títol xxxi. iv, corts de Barcelona, 1520, cap. 14.

qüestió exigint també el pagament dels drets del senyor directe sobre aquestes quantitats, tal com s'acostuma a fer en cas de venda o en un altre tipus d'alienacions.¹⁹ Aquest darrer capítol és interessant en la mesura que fa referència a una pràctica contractual pagesa: l'establiment fet per un pagès emfitèutic. En aquest sentit, fóra interessant de reflexionar sobre dues qüestions: d'una banda, sobre l'aparició i extensió de la pràctica de fer establiments per part dels pagesos emfitèutics, i, de l'altra, l'intent del senyor alodial d'estendre un dret tradicional sobre operacions contractuals noves o sobre operacions contractuals d'extensió inèdita fins aleshores.

Entorn també de la qüestió de les transferències, el 1537 fou publicat un capítol de cort que es proposava eliminar els fraus que feien als senyors directes de propietats i honors emfitèutiques i feudals en actes de vendes, vendes a carta de gràcia, donacions, de «reembre», arrendaments, lloguers, empenyoraments, encarregaments, permutes, «cambieres» o altres contractes o alienacions. Per tal de frenar aquests fraus el capítol de cort preveu que cal que el notari prengui jurament als subjectes del contracte per tal de garantir que aquests no el fan eludint obligacions de lluïme, foriscapis, terços o fadigues o altres drets pertanyents a senyors directes. En el cas de contravenir a aquest capítol de cort, hi ha penalització per al notari i per als subjectes del contracte.²⁰

El 1542 una nova constitució mostra la necessitat de precisar més la normativa dels notaris per tal d'impedir el frau, exigint-los que especifiquin en els contractes d'alienacions de propietats els senyors alodials pels quals es tenen les propietats que es volen alienar i els drets emfitèutics o feudals que pesin damunt les dites propietats.²¹ Finalment, en la constitució 11 de les corts celebrades a Barcelona el 1599 de nou s'alludí a aquest tema i s'estipulà, en el cas de contrafacció, una pena de 25 ducats al notari.²²

L'altre bloc gros de qüestions tractades pel codi constitucional català també és ilustratiu de l'existència permanent de resistència pagesa en relació amb el pagament de la renda feudal.

El 1510, 1511, 1520, 1542, 1553 i 1559 fou aprovat un conjunt de pragmàtiques i de capítols de cort els propòsits dels quals era de concretar el sistema pràctic de pagament per tal de garantir el control del frau, és a dir, el control sobre els intents dels pagesos de defugir de pagar les deduccions de les collites i resistir-s'hi. Aquesta preocupació resta sobretot reflectida a través de dues precisions fonamentals: l'obligació dels pagesos a notificar als senyors l'acabament de la collita abans de batre i el dret dels senyors, si volien, de cobrar en garbes, és a dir, d'assegurar el cobrament al camp abans de batre a l'era, forma de controlar el possible camuflatge d'uns quants sacs de gra un cop batut. Aquestes precisions van encaminades a esquivar tot sistema de frau en relació amb el pagament de censos, tasques, agres, delmes, primícies i altres tributs damunt terres emfitèutiques, sense fer distincions entre delmes, censos emfitèutics, i deduccions d'origen alodial.

La pragmàtica reial del 2 de setembre de 1510²³ permet, si ho considera ne-

19. *Id.*, cap. 12.

20. *Id.*, vi, corts de Montsó (1537), cap. v.

21. *Id.*, vii, corts de Montsó (1542).

22. *Id.*, corts de Barcelona (1599), constitució 11.

23. *Libre IV. De las prag. y altres drets de Catalunya.* De delmes, primícias y tas-cas, títol XIII. 3. Pragmàtica dada en Montsó, a 2 de setembre 1510.

cessari el senyor, la pràctica d'escorcolls a les cases dels pagesos sospitosos de frau per a impedir qualsevol «abús». La pragmàtica havia de tenir, però, en compte les situacions *de facto* adquirides per les comunitats pageses a través de pressions i transaccions o havia de tenir en compte la presència de costums, temps ha admesos i practicats immemorialment, els quals no podia perjudicar; d'ací que aquesta es clogui amb unes consideracions a les excepcions: «Exeptats pactes e concòrdies e sentèntias arbitrals e judicials passadas en cosa judicada y costum immemorial tan solament en las cosas y cota del delmar manam se observen, y executen a la unglá, revocant qualsevol abusos en contrari fets.» Fontana, que ha estat el primer a posar atenció en aquestes lleis catalanes,²⁴ ha valorat aquestes consideracions finals de la pragmàtica del rei com una porta oberta a la resistència dels pagesos.

En el cas de contradicció a tot allò estatut per la pragmàtica la infracció es considerava pecat i delicte i era castigada i penalitzada amb l'excomunió episcopal i la pena de 60 sous barcelonins. La publicació d'aquesta pragmàtica va provocar molt d'enrenou, perquè en allò que feia referència als delmes era susceptible de diverses interpretacions, i el rei fou obligat, sobretot per la súplica d'un síndic de la vegueria i batllia de Girona, a haver de fer aclariments (25 de juny de 1511).²⁵ Els punts objecte d'aclariment foren els referents als drets d'escorcoll, «la forma de denunciar lo mesurar del blat», el concepte de costum immemorial, i el contingut de la frase «en las cosas y cota de delmar» del final de la pragmàtica.

La pragmàtica del 1511 aclareix que la voluntat del rei no és «minuir lo dret de delme, sinó conservar y manar observar los antics pactes, sentèntias y consuetut immemorial de pagar lo cotat, que se acostumava pagar...» Segons aquesta perspectiva, el rei aclareix —per tal de limitar abusos— que l'escorcoll anirà a càrrec del senyor, i només en el cas que es trobés frau, les despeses de l'escorcoll serien pagades per l'home que l'hagués comès. En relació amb la forma de notificar al senyor la fi de la collita, estableix que només els llocs poblats de veïns s'atenguin a la pragmàtica (notificació individual als procuradors, batlles o cobradors) i que, en els casos de poblament dispers, el control sigui fet per persones no vinculades a la casa, o en el cas de ser de la casa per persones mereixedores de credibilitat. Hom pensa en un aclariment —ambigu de tota manera— per a impedir el frau dels masos de comarques d'hàbitat dispers i, per tant, de més hipotètic control de la producció i la collita.

La qüestió objecte de més polèmica havia estat l'allusió a les excepcions pactades, arbitrals o basades en costums immemorials, que afectava les coses i cota de delmar. Aquest article final de la pragmàtica del 1510 obligà el 1511 a aclariments i, finalment, el 1452, a una anul·lació de l'article.

Els aclariments del 1511 eren fets en el següent sentit, en relació amb el concepte de costum immemorial: el rei havia de concretar què s'entenia per això, «que sie introduït de tant lonc temps ençà, que no sie memòria de hòmens en contrari». En la qüestió dels productes objecte de delmació i en la qüestió referent a la quota del delme, concretava que l'article fos entès de la següent ma-

24. Ferran COSTA [Josep Fontana], *La pugna entorn dels delmes a les corts catalanes del segle XVI (Per a una història de la lluita de classes a la Catalunya del segle XVI)*, «Nous Horitzons», 2 (Mèxic, tercer i quart trimestre de 1962), ps. 41-45.

25. *Id.*, nota 23, 4. Pragmàtica dada en lo loc de Cantillana a 25 de juny 1511.

nera: «... Que en las cosas que nunca se ha pagat delme, per costum immemorial, o sentència judicial, o pactes, y conventions, que no-s pague, sinó de aquellas cosas, que solen pagar, y de las otras se sirven los pactes, consuetuts, y sentèncias damunt ditas, y quant a la dita cota, declarant aquellas paraulas, diem, que si per costum immemorial, pactes, sentèncias judicials, o arbitrals, en algunas parts no és acostumat pagar de deu una, sinó de dotze, o quinze, o vint una, per exemple, que en tal terra, o part, se observen, y guarden las ditas sentèncias, pactes e consuetuts immemorials, no emperò entenem, que si alguns ab mala consciència no hauran pagat lo dret de delme, en la manera sus dita, a saber, és de deu un, o de dotze, o quinze o vint, o altra cota acostumada pagar, que per ço fossen per nostra pragmàtica exempts...»

De tota manera, la darrera clàusula de la pragmàtica del 1510 continuà provocant prou maldecaps per a obligar el rei a anul·lar-la, el 10 de setembre del 1542, en una nova pragmàtica²⁶ en la qual, després d'afirmar que les pragmàtiques del 1510, 1511 i la desena sessió del concili del Laterà del 1515 —incorporada en el codi constitucional català per la pragmàtica reial de Barcelona del 18 de gener de 1520—,²⁷ es disposava que les «dècimas sien bé y lealment pagadas sens algun frau» i donava coneixement que aquestes disposicions no eren fidelment seguides: «Perquè de present és pervengut a notítia nostra, no sens gran displicència nostra, que molts dels poblats en los nostres Principat de Cathalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya, oblidats de la pròpia salut de sas ànimas, y postposat lo divinal temor, que en lo pagar de ditas dècimas solían cometre abans de la data, o publicació de las ditas pragmàticas del dit rey cathòlic, cessió dècima del dit consell Lateranense, y nostra reyal pragmàtica del any vint, més encara quiscun die invéntan novas, y exquisitas vias, y formas pera poderlos cometre majors, ab color de costums, pretenent que són aprobats ab la dita pragmàtica del any deu, en virtud d'una clàusula en ella contenguda...» Curiosament, l'última clàusula de la pragmàtica del 1510 —segons es desprèn d'aquesta consideració de la del 1542— serví per a justificar la resistència pagesa. És de suposar que als tribunals de barons o de la reial audiència sovintejaren les causes que degueren tenir lloc i s'allargaren a propòsit de la interpretació d'aquesta clàusula.

El plet es resolgué segons els interessos de la noblesa laica o eclesiàstica, ja que el rei, el 1542, anul·là la clàusula. «Nos —diu el rei el 1542—, volent remoure la damunt dita excusatió, y otras qualsevol ques poguessin prendre per deffensió de dits fraus, en lo pagar dels dits delmes, com ha inductivas a peccats, declaram aquella paraula, *cosas*, [...] no esser conforme a dret, quan als costums, encara que sien immemorials, y per conseqüent no esser estada ben posada, ne deure en res sortir effecte, ans deures revocar y anullar, o més pròpiament declarar nulla, com de fet la revocam, anul·lam, y declaram nulla...»

Fontana, en relació amb aquesta qüestió, explica que la batalla posterior d'eclesiàstics i nobles fou convertir la pragmàtica reial del 1542 en capítol de cort per tal de donar-li més força legal.²⁸ Com que l'anul·lació de la pragmàtica del 1510 perjudicava no sols la pagesia, sinó també el braç popular o reial —cosa que permet d'afirmar que la burgesia urbana havia invertit en terres—, l'aristocràcia i el clergat no dubtaren a donar un cop de força a les corts de Montsó del 1553

26. *Id.*, 6. Pragmàtica dada en Montsó a 10 de setembre 1542.

27. *Id.*, 5. Carles en la pragmàtica dada en Barcelona, ha 18 de janer 1520.

28. Vegeu la nota 24.

i aconseguiren fraudulentament —és a dir, sense l'acord del braç popular i, per tant, sense el necessari acord dels tres braços que requeria un projecte de llei per a ser aprovat per les corts— elevar la pragmàtica a acte de cort.

Malgrat la protesta formal feta pel braç popular el 1585, la compilació i publicació de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* publicà l'acta de cort aprovada anticonstitucionalment el 1553 sense esmentar la protesta de viles i ciutats.²⁹ El 1599,³⁰ que es renovà la protesta, fou impresa, bé que no anul·lada, l'acta fraudulenta del 1553.

El mateix 1599³¹ un nou capítol de cort informa de la persistència de la resistència pagesa i insisteix en les obligacions dels vassalls envers els seus senyors. El capítol de cort continua buscant fórmules per a controlar el frau pagès, entre les quals la delmació en garba —és a dir, la delmació abans de batre— emergeix com una garantia per a controlar la pràctica de la resistència pagesa.

Les constitucions de les inacabades corts del 1626 i el 1632 i el règim senyorial

La manca d'una regularitat constitucional en el curs del segle XVII es tradueix en un buit legislatiu per part dels mecanismes institucionals catalans. Tot i això, em va semblar que tenia interès recórrer a les actes de les corts del 1626 i el 1632,³² inacabades per la ruptura dels estaments catalans amb el rei, per tal d'estudiar les constitucions que a causa de la ruptura havien quedat sense efecte, i comprovar si entre les constitucions era possible d'observar la pressió nobiliària en relació amb la protecció del sistema senyorial.

L'estudi de les actes no fou en va. Les corts del 1626 arribaren a elaborar constitucions encaminades a ser sotmeses a la voluntat reial. El 1632 aquestes constitucions, a causa de les males relacions entre els interessos monàrquics i els estaments, restaven sense aprovar. El fracàs de les corts del 1632 deixà aquestes constitucions per sempre més al calaix.

Efectivament, entre les constitucions ràpidament em fou possible de destriar aquelles que es poden considerar com a simptomàtiques del control senyorial damunt la pagesia per a protegir els seus drets feudals.

El caràcter d'aquestes constitucions és idèntic a les actes de cort i pragmàtiques analitzades anteriorment, és a dir, control sobre les transferències de terres a fi de protegir els drets dels senyors. La constitució és rubricada de la següent manera: «Que los notaris no poguen cloure los actes de vendes ni àpoques d'aquells sens ferma per rahó de senyoria.»³³

29. *Id.*, nota 23. Philip príncep, y loctinent general de Carles en lo acte de cort fet a supplicatió dels staments ecclesiàstic y militar convocats en la cort de Montsó. Any 1553. *Constitucions i altres drets de Catalunya compilats en virtut del cap. de cort XXIII de les corts per la S.C. y reyal majestat del rey don Philip nostre senyor celebrades en la vila de Montsó, any MDLXXXV* (Barcelona 1589).

30. *Constitucions fetes per la S.C.R. magestat del rey don Fhelip segon, rey de Castella, de Aragó, etc., en la primera cort celebrà als cathalans en la ciutat de Barcelona, en lo monestir de S. Francesch, en lo any 1599* (Barcelona 1635), folis 57v. i 58.

31. *Libre IV. De les constitucions de Catalunya.* De hòmens propis, amasats, etc., títol xxxiii. II, Philip segon en la primera cort de Barcelona, any 1599, cap. de cort LXXI.

32. ACA, Generalitat, corts, vols. N. 1057-58.

33. ACA, Generalitat, corts, vol. N. 1057, folis 153r i v. Eva SERRA, *op. cit.*, nota 15, vol. II, apèndix iv-1.

La normativa constitucional a propòsit del pagament dels delmes, tasques i primícies, és una constitució rubricada amb el títol *De la forma de pagar delmes, primícies i tasques*.³⁴ En relació amb aquesta constitució la contundència de les afirmacions no ofereix dubtes: constantment hi ha frau en l'aplicació del capítol de cort del 1599. El senyor pot delmar en gra o garba al seu arbitri sense que el pagès el pugui contradir, sota pena de pagar el delme per partida doble, i fins i tot estipula qui seran els beneficiaris de la part procedent de la penalització i en quina quantitat. També s'insisteix en el fet que cal advertir amb un temps determinat (de primer la constitució diu sis hores; després fou canviat per un dia natural) als responsables de cobrar el delme. En cap cas no es pot deduir res de la collita abans no s'hagi pagat el delme, i concretament s'especifica que no es pot deduir ni la quantitat de llavor que havia estat sembrada, ni tampoc fer baleigs, rebaleigs, ni solatges. Finalment, també s'insisteix en el fet que, en el cas de delmar en garba, aquestes no poden ser tretes dels camps on han estat collides abans de delmar, i en el cas de delmar en gra, aquest no pot ser tret de l'era abans de delmar. Tot el que s'afirma en relació amb el delme es fa aplicable també a la tasca i a la primícia.

Val la pena de remarcar que aquesta constitució —que mai no fou vigent, a causa de les tensions entre la cort i els estaments catalans— és d'una precisió més afinada que no pas els capítols de cort aprovats anteriorment. Així doncs, tot confirma que els barons catalans vigilaven curosament de no perdre el control en el cobrament dels seus drets. Tot, però, també confirma que, si bé la legislació responia als interessos dels barons, aquesta mateixa denota que el conflicte, és a dir, la lluita del pagès per defugir els drets derivats de la terra i el conflicte pagès/senyor, cal suposar que era sempre en estat latent.

Aquest breu balanç o anàlisi del règim constitucional català des de la perspectiva de codi d'una societat d'antic règim hegemònicament senyorial ens ha permès de situar aspectes de la dialèctica senyor/pagès, la qual centrava la lluita de classes del moment històric. De tota manera, és evident que només un estudi aprofundit de les causes a la reial audiència i a les corts senyorials permetrien d'aprofundir l'estudi de la lluita, en estat latent i permanent, dels pagesos contra el règim senyorial. El fons de la reial audiència a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, els fons notariais i fins i tot d'arxius privats de famílies nobiliàries amb privilegis jurisdiccionals amb mer i mixt imperi són fons que mereixerien estudis sistemàtics.

M'ha semblat important d'explicitar aquell aspecte del pes d'un règim senyorial que Guadalupe no liquidà a través de documents o referències documentals anteriors a la sentència en uns pocs casos concrets per a situar millor el caràcter de la sentència en relació amb el pes senyorial i les aspiracions pageses i per a situar també millor el caràcter posterior de la resistència pagesa. La lectura de les condicions senyorials de la Roca, la Pera, Fals i Sentmenat abans de les guerres pageses situen perfectament la importància del pes d'aquelles càrregues feudals que la sentència arbitral no va eliminar, sinó que va redefinir. El dret de la pagesia a la seva mobilitat i l'ampliació de l'explotació pagesa amb la integració dels masos rònecs hagué de ser forçosament una aspiració de la pagesia del Vallès. La documentació anterior a la sentència registra una certa tendència al

34. ACA, Generalitat, corts, vol. N. 1057, folis 193 i 194; Eva SERRA, *op. cit.*, nota 15, vol. II, apèndix IV-2.

control de la mobilitat pagesa per al cas, per exemple, de la Roca i evidència la presència al Vallès —es veurà també després per a Sentmenat— d'explotacions que concentren més d'un mas. Ara bé, el pes econòmic de les càrregues senyoriales, malgrat l'erosió que forçosament havien de suposar —almenys a llarg terme— les conversions, sembla considerable. Els exemples adduïts revelen la persistència en el marc del nou equilibri social de Guadalupe d'un règim feudal robust.

El pes d'aquestes càrregues senyoriales que no foren liquidades tingué també un paper important en el conjunt d'aspiracions i en el programa reivindicatiu de la pagesia del Vallès del segle xv. En la lluita contra les relacions que determinaven l'extracció de l'excedent pagès —l'eix unificador o homologador de la guerra que cohesiona per damunt de les particularitats locals socialment més restringides—, hom hi podia trobar la presència no remença i una lluita pagesa per la propietat absoluta, és a dir, contra les limitacions que les càrregues senyoriales suposaven per a la propietat pagesa.

La persistència i el pes d'unes càrregues senyoriales —qüestionades de temps— havien de pesar en la memòria històrica de la pagesia. La lluita social agrària després del segle xv és clarament la lluita contra les càrregues senyoriales i contra el marc jurídic que les legitimava.

La legislació catalana posterior al 1486 tendia a impedir, a través d'una institucionalització cada vegada més ajustada, la persistència dels drets feudals redefinits per Guadalupe i/o a endurir-los, com en el cas de l'anul·lació (1542, 1553) de la clàusula conflictiva de la pragmàtica del 1510, en què es bandegen els elements consuetudinaris —ben sovint base de la resistència— enfront de les noves condicions normatives generals.³⁵ D'altra banda, hom no pot oblidar el sistema de capbreuacions, que conjuntament amb la progressiva institucionalització col·laboraven decisivament a mantenir les condicions de subjecció de la pagesia.

35. A propòsit del tema de la contradicció entre *costum* i codificació o resolució arbitral i nova institucionalització, Eva SERRA, *op. cit.*, nota 15, vol. I, ps. 207-217.